

חוזה בר־תוקף

אלה פלורסהיים

בחודש יוני בשנה שעברה עבר בכנסת ברוב גדול "חוק הרצל". החוק, פרי יזמה משותפת של חבר הכנסת אילן שלגי מ'שינוי' ומרכז שלם (המוציא לאור את כתב העת הזה), מבקש "להנחיל לדורות את חזונו, מורשתו ופועלו של בנימין זאב הרצל, לציין את זכרו ולהביא לחינוך הדורות הבאים ולעיצוב מדינת ישראל, מוסדותיה, יעדיה ודמותה בהתאם לחזונו הציוני". החוק קובע יום זיכרון לאומי חדש במפת האירועים הרשמיים של מדינת ישראל ומורה כי מדי שנה בתאריך י' באייר, יום הולדתו של הרצל, ייערכו בבתי הספר, במחנות צה"ל ובכנסת ישראל דיונים ושיעורים מיוחדים שיעסקו באיש ובמורשתו. כאשר עלתה הצעת החוק לדיון היא זכתה בתמיכתם של חברי כנסת מכל סיעות הבית; היה זה רגע נדיר של תמימות דעים בין נבחרי ציבור מקצוות פוליטיים מנוגדים. ועם זאת, נדמה כי בקרב הציבור הרחב לא עורר החוק החדש אהדה רבה. לא מעט אנשים תהו אם יש כלל צורך ביום הזיכרון המיוחד, והתקשורת שיקפה את הלך הרוח הזה בנאמנות. הארץ, לדוגמה, דיווח על העברתו הצפויה של החוק החדש בכנסת בנימה אירונית משהו. כתבה שפורסמה בעיתון תחת הכותרת "הרצל מקבל יום זיכרון: האם זה נחוץ ומי ינציח איזו מורשת?" ציינה את הבעייתיות לכאורה שבקביעת מועדו של היום החדש בסמוך לאירועי יום הזיכרון ויום העצמאות, ועסקה באופן רכילותי כמעט בדרך שבה נולד החוק ובדיון מבודח שנערך סביבו בוועדת החינוך של הכנסת. הגדיל לעשות ניר ברעם, בעל טור באתר האינטרנט של מעריב, אשר יצא נגד החקיקה

החדשה והציג אותה כביטוי מיותר של נוסטלגיה. במאמר שכותרתו "מי בכלל צריך את האיש הזה עם הזקן?" קבע ברעם – שאביו וסבו כיהנו כחברי כנסת וכשרים בממשלות ישראל – כי מורשתו של "חוזה המדינה" אינה תואמת עוד את המציאות הישראלית העכשווית ואין בה כל בשורה ליהודים של שנות האלפיים. "הנוסטלגיה הרומנטית לימי הנץ הציונות... מרוקנת מתוכן", טען. לא רק שאין זו המדינה שעליה חלם הרצל, אלא שהוא עצמו אינו ראוי לכבוד שבקביעת יום לאומי לזכרו; אפילו התנועה הציונית עצמה התנערה ממנו בעקבות תמיכתו בתכנית אוגנדה. הרצל, פסק ברעם בנחרצות, אינו רלוונטי. מה אפשר ללמוד מן האדישות – שלא לומר ההסתייגות – שמעוררים יום הזיכרון החדש והאיש העומד במרכזו בקרב חלקים מן הציבור הישראלי? האמנם יש בכך כדי להעיד כי החברה הישראלית התבגרה מעבר לנאיביות האידיאליסטית שאפיינה את ימיה הראשונים? האם אין גלעין של אמת בטענתם של אותם קולות ביקורתיים המצהירים שמציאות החיים המורכבת והסבוכה בישראל של היום מוכיחה שככלות הכל ולמרות הכל, חלומו הגדול, השלם והיפה של חוזה המדינה לא היה אלא אגדה?

ראמנם, קשה לחלוק על כך שפניה של מדינת ישראל כיום שונות במידה ניכרת מן החזון שרקם הרצל בדמיונו. קרוב למאה ועשר שנים מאז פרסם את חיבורו מדינת היהודים טלטלו את העולם היהודי ומדינת היהודים טלטלות עזות שאיש לא שיער את עוצמתן. השואה המחיתה ליהודים רבים את גודל השנאה המופנית כלפיהם ונטעה בהם את ההכרה שאין הם יכולים לסמוך אלא על עצמם. המכשולים האדירים שעמדו בדרכו של המפעל הציוני הותירו צלקות רבות בגופה של המדינה הצעירה; החברה הישראלית למודת התלאות היא חברה אכולת ספקות העסוקה בחיפוש מתמיד אחר מוקדים יציבים של זהות. היום, חמישים ושבע שנים לאחר קום המדינה, אפילו צביונה היהודי כבר אינו מובן מאליו בעיני חוגים מסוימים, שהשפעתם הציבורית אינה מבוטלת. ואף על פי כן, אין בכל אלה כדי להמעיט מן העוצמה ומן התנופה של חזונו של הרצל, או לעמעם את הישגו ההיסטורי הכביר.

אפשר כמובן לדקדק בפרטים, ולבדוק כמה סעיפים מן הפרוגרמה של הרצל אמנם יצאו מן הכוח אל הפועל; אפשר להזכיר גם את כישלונו בעניין תכנית אוגנדה; יהיו שיתעקשו אפילו לחפש היבטים בעייתיים בביוגרפיה שלו כדי

לגמד את שיעור קומתו כאדם, כיהודי וכמנהיג. אבל אי־אפשר להתכחש להישגו החשוב: הרצל הוא האיש אשר הפיח חיים חדשים בלאומיות היהודית, שהפך אותה מחלום עתיק יומין לכוח אקטיבי, המסוגל לשנות את פני המציאות. הישג זה התאפשר משום שהרצל הבין כי הפתרון היחידי לבעיית היהודים הוא הקמתו של בית לאומי. במוחו של הרצל הבשיל רעיון אשר עתיד היה להרעיד את אמות הספים של העולם היהודי; הוא ידע היטב: "אין איש שהוא חזק או עשיר דיו להניע עם", כתב במדינת היהודים, "רק בכוחו של רעיון לעשות זאת". הוא פעל ללא לאות, בקדחתנות שתבעה ממנו מחיר אישי כבד, כדי לשכנע את היהודים ואת העולם כולו כי תכניתו הגרנדיוזית – לקבץ עם מפוזר ומפוצל אל מדינה ריבונית שתוקם בארץ ישראל – יכולה וצריכה להיות למציאות. הוא ביקש לייסד מדינה שתהיה לא רק מקום מקלט אלא גם מרכז תרבותי וכלכלי שיהווה מוקד משיכה ליהודי העולם. בתחילה נראה הרעיון בלתי מציאותי, ורבים סברו כי הסיכויים להגשימו קלושים, אולם המשאבים הרוחניים האדירים שגויסו לשירותו, ובעיקר כמיהתם המתמשכת של היהודים לשוב אל מולדתם ההיסטורית, הניעו את גלגלי המהפכה הלאומית אשר השיגה לבסוף את מטרתה העיקרית, הבלתי אפשרית, בתוך חצי מאה בלבד.

עצם קיומה של מדינת ישראל הוא עדות ניצחת לכוחו של חזון, המחשה לכך שרעיון פשוט יכול להפוך סדרי עולם ולשנות את גורלו של עם. הרצל לא היה אדם מושלם, וכדרכם של בני אנוש עשה גם הוא משגים וטעויות. ואולם אין בכך כדי לגרוע כהוא זה מן החוב שכולנו חבים לו. בעניין זה ראוי שנלמד מאחרים: אומות רבות נוהגות לציין את זכרם של האבות המייסדים שלהן, לעסוק במורשתם ולהוקיר את פועלם בטקסים ממלכתיים. מנהיגים גדולים ומייסדי מדינות זכאים לכבוד הזה גם אם כמה מבחירותיהם נראות בעייתיות כעבור זמן. נכון, ג'ורג' וושינגטון, למשל, החזיק עבדים בביתו, ואברהם לינקולן השעה כמה מזכויות היסוד החוקתיות בזמן מלחמת האזרחים – אבל ארצות־הברית מוסיפה להוקיר את זכרם כנשיאים גדולים וכדמויות מופת, אשר הנחו את האומה בשעותיה הקשות ביותר. כך ראוי שננהג גם בהרצל. מגרעותיו וחסרונותיו – שרק עושים אותו לדמות מורכבת ואנושית יותר – מתגמדים אל מול הישגיו ולנוכח החותם שהותיר בהיסטוריה.

בכבוד שתחלוק להרצל תיבחן גם החברה הישראלית עצמה. לעתים קרובות עובדות חברות תהליך של התבגרות ביחסן אל האבות המייסדים שלהן – בדומה לילד, הנושא תחילה את עיניו אל הוריו בהערצה, מתרחק מהם בנעוריו ולבסוף לומד לקבלם על אף חולשותיהם, ולהכיר להם טובה. הרצל, שבראשית ימיה של התנועה הציונית זכה להערצת ההמונים ואף כונה "מלך היהודים", נדחק עם הזמן לקרן זווית. היום רואים בו ישראלים רבים דמות מופשטת, סמל לאומי מעט אנכרוניסטי וחסר ממשות; רחוב ראשי יותר מאדם אמיתי. הניכור הזה קשור מן הסתם בחוסר הנוחות המתעורר בנו לנוכח הפערים בין תקוותיו של המנהיג ובין מציאות חיינו. אפשר שהחברה הישראלית מעדיפה להשיל מעליה את עולו המכביד, המחייב של החזון ולהתנער ממנו. אבל אם ברצוננו לגלות בגרות לאומית אמיתית, עלינו להתמודד עם ציפיותיו של האב המייסד, לתפוס אותן – ואותו – בפרספקטיבה ההיסטורית הראויה, ולשאול את עצמנו בכנות נוקבת אם השכלנו לקדם את מורשתו אל אופקים חדשים.

"יום הרצל", המצוין השנה בפעם הראשונה, הוא הזדמנות הולמת לנהל דיון ציבורי רציני בשאלות הללו. ביום הזה עלינו להכיר תודה לאדם יוצא דופן, שסלל נתיב חדש עבור אומה שלמה; ובה בעת, זהו גם יום של חשבון נפש, המאפשר לנו לבדוק איזו כברת דרך עשינו מאז, ולאן פנינו מועדות.

אלה פלורסהיים היא עורכת משנה בתכנת.